

מבט על, גיליון 507, 14 בינואר 2014

תמונת מצב עולמית של פיגועי התאבדות בשנת 2013

יותם רוזנר, עינב יוגב ויורם שוייצר¹

מאז החלו פיגועי ההתאבדות בעידן המודרני – בראשית שנות השמונים של המאה ה-20, בידי ארגון חזבאללה הלבנוני ועד תחילת המילניום הנוכחי, בוצעו כ-200 פיגועי התאבדות ברחבי העולם. קפיצת המדרגה הדרמטית בהיקף טרור המתאבדים העולמי חלה מראשית שנת האלפיים, אשר מאז החלו ועד עתה בוצעו בסך הכול כ-3500 פיגועי התאבדות. ההד לו זכתה מתקפת ה-11 בספטמבר 2001 הביאה לגידול ניכר בחלקם של ארגוני טרור המזוהים עם אל-קאעדה והגיהאד העולמי בתכנון והוצאה לפועל של פיגועי התאבדות. מאז ראשיתם בשנות השמונים הגיע חלקם של ארגונים אלו ליותר מ-85 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות ברחבי העולם ובשנת 2013 – לכמעט 95% מהם. על אף היחס הנמוך של פיגועי ההתאבדות לעומת דפוסי הפעולה האחרים בהם משתמשים ארגוני טרור, הם זוכים לתהודה ציבורית גבוהה בשל היותם קטלניים יותר ובעלי השפעה מוראלית רבה.

בשנת 2013 נאלצו אזרחי 18 מדינות ברחבי העולם לספוג את התוצאות הקטלניות של טרור המתאבדים. בשנה זו בוצעו כ-291 פיגועי התאבדות, אשר גרמו למותם של כ-3,100 בני אדם. נתון זה מצביע על עלייה של כ-25% לעומת התקופה המקבילה אשתקד (230).

ניתן להצביע על כמה מאפיינים בולטים: גידול משמעותי במספר הפיגועים במדינות המזרח התיכון ובראשן – עיראק; מספר גבוה של פיגועי התאבדות באפגניסטן ובפקיסטן, אשר סובלות מזה כעשור מרמת פיגועים גבוהה; המשך פיגועי התאבדות במרכז אפריקה; מגמת ירידה במעורבות נשים בטרור המתאבדים. בנוסף, בחינת פיגועי ההתאבדות בזירות השונות מעידה, כי בניגוד לטענה השגורה, לפיה פיגועי התאבדות מתבצעים לרוב במדינות כבושות, ובעיקר כנגד הכוח הכובש, רק 32% מהפיגועים בוצעו במדינות אשר על אדמתן קיימת נוכחות של צבא זר. מרבית הפיגועים בוצעו נגד מקומיים כחלק ממערכה פנים מדינתית, בייחוד במדינות בהן מידת הלגיטימיות למשטר נמוכה.

חוסר היציבות הפוליטי במזרח התיכון, בשל אירועי האביב הערבי, הביא לגידול משמעותי בפיגועי ההתאבדות כפי שיתואר להלן.

בשנת 2013 בוצעו במזרח התיכון 148 פיגועי התאבדות, המהווים כ-50% מכלל הפיגועים בעולם. המגמה הבולטת ביותר באזור זה השנה, היא הגידול בכמות הפיגועים שנרשמה בעיראק. אלה מהווים שליש מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם, ועומדים על 98 פיגועים, עלייה של 280% לעומת השנה הקודמת (35). עיראק, שהחלה לסבול מפיגועי התאבדות רק לאחר כניסת הכוחות המערביים לתחומה בשנת 2003, ספגה עד כה כ-1,500 פיגועים, מרביתם כתוצאה ממתחים דתיים ואתניים. קרוב למחצית מפיגועי ההתאבדות במדינה כונו כנגד אוכלוסייה אזרחית (45%), בעיקר במסעדות, שווקים ומסגדים, וכן פגיעה במתכנסים בלוויות ובאוהלי אבלים, ואילו השאר כונו נגד כוחות הביטחון והמשטרה (48%). ניתן להבחין, כי חלק ניכר מהתקפות המתאבדים, שכוונו נגד האוכלוסייה האזרחית בוצעו באזורים בהם האוכלוסייה שיעית היא הדומיננטית, ואילו הפיגועים שבוצעו נגד המטרות הצבאיות והממשלתיות אירעו בעיקר באזורים בהן האוכלוסייה הדומיננטית היא זו הסונית

מלבד מתיחות דתית ואתנית, ניתן להצביע על גורמים נוספים להסלמה במספר הפיגועים בעיראק: החלל המודיעיני והמבצעי שהותירו אחריהם הכוחות האמריקאים החליש את יכולות המודיעין והסיכול של כוחות הביטחון; נוכחות מוגברת של גורמי גיהאד עולמי באזור לאור מלחמת האזרחים בסוריה הגדילה את מאגר המתנדבים לביצוע פיגועי התאבדות בעיראק; התנהלות מושחתת של הממשל, הנתון בידי הרוב השיעי, ואפלייתם

¹ יותם רוזנר הוא מתמחה בתכנית מחקר הטרור והמלחמה בעצימות נמוכה, עינב יוגב היא מנהלת פרויקטים ועוזרת מחקר במכון, יורם שוייצר הוא ראש התכנית למחקר טרור והמלחמה בעצימות נמוכה במכון.

הבוסה של בני המיעוט הסוני קוממו רבים מהם נגדו, ובשל כך נמנעו מלסייע לכוחות הביטחון העיראקיים לפעול כנגד ארגוני הטרור הסונים. יודגש, כי מאחורי מרבית פיגועי התאבדות עומד ארגון המדינה האסלאמית בעיראק (ISI) שהכריז השנה על הרחבת מסגרת פעילותו מעיראק גם לעבר סוריה ובהתאם שינה את שמו ל"מדינה האסלאמית בעיראק ובאל שאם" (Islamic State in Iraq and al-Sham) ISIS. הלחימה הפנימית בעיראק נקשרה באופן בולט עם מלחמת האזרחים בסוריה. ב-2013 בוצעו בסוריה כ-27 פיגועי התאבדותⁱ, בהם נהרגו כ-400 אנשים. כמו בעירק השכנה, גם מלחמת האזרחים במדינה זו מאופיינת במתיחות עדתית אתנית, ובמוקדה השסע הסוני-שיעי והמאבק בין כוחות חילוניים-לאומיים לכוחות אסלאמיסטיים-זרים. להחרפת העימות תרמה התייצבותם של איראן וחזבאללה הלבנוני לצדו של משטר אסד. האחראים המרכזיים לטרור המתאבדים שבוצע השנה בסוריה הם ג'בהת אל-נוצרה, וה-ISIS המקורבים לאל-קאעדה. בשלהי 2013 גלש טרור המתאבדים גם ללבנון. מדינה זו שבה החל טרור המתאבדים המודרני ובמשך שנים נהנתה מהעדרו, ספגה במהלך 2013 שלושה פיגועי התאבדות, הבולט שבהם בוצע בשגרירות האיראנית. על פי הודעת מבצעהם, פיגועים אלה נועדו להרתיע את חזבאללה, ששלח מאות מפעיליו, באישור פטרוניתו איראן, להילחם בסוריה לצד אסד.

בדומה לסוריה ולבנון, הביא חוסר היציבות השלטונית המתמשכת במצרים להתגברות פעילות הטרור במדינה, בעיקר לאחר הדחת הנשיא מחמד מורסי מהשלטון בידי הצבא. הדבר הוביל להתגברות פעילות ארגוני הטרור במצרים, במיוחד בחצי האי סיני (שם בוצעו ארבעה פיגועי התאבדות מתוך שישה). בתימן, הסובלת גם היא מחוסר יציבות שלטונית מתמשכת, בוצעו השנה 10 פיגועי התאבדות, ירידה של למעלה ממחצית לעומת אשתקד. בלב ובתוניסיה, בהן שוררת אי יציבות שלטונית חמורה, בוצע פיגוע התאבדות בודד.

בצד ההסלמה במזרח התיכון, המשיכו אפגניסטן ופקיסטן להימנות, גם ב-2013, על המדינות הסובלות ביותר בעולם מפיגועי התאבדות. בשנה זו בוצעו באפגניסטן 65 פיגועים ובפקיסטן – 35, בדומה לשנה הקודמת. בהקשר זה יוזכר, כי מאז תחילת שנות האלפיים בוצעו באפגניסטן כ-700 פיגועי התאבדות, ובפקיסטן כ-450. האלימות בשתי המדינות מושפעת בין השאר, מהנסיגה הצפויה של כוחות המערב מאפגניסטן ב-2014. באפגניסטן שינה הטאליבאן את מוקד יעדי התקיפה שלו מיעדים אזרחיים ליעדים צבאיים ומשטרתיים מקומיים (32% מהפיגועים), ובגורמי ממשל אשר נחשבים בעיניו למשתפי פעולה (27%). הארגון גם המשיך לתקוף את הכוחות הזרים במדינה (35%). ארגוני הטרור בפקיסטן אינם בוחלים בפגיעה באוכלוסייה אזרחית (31%), לצד פגיעה במטרות ביטחונית (34%) וממשלתיות (25%).

רמת טרור המתאבדים באפריקה שמרה על יציבות יחסית לשנה הקודמת כאשר במהלך 2013 בוצעו במדינות היבשת 34 פיגועים, אחד יותר מ-2012. ארגון הטרור הבולט בסומליה הינו אל-שבאב, שפועל תדיר כנגד בכירי ממשל וכוחות צבא זרים השוהים במדינה, וביצע 14 פיגועי התאבדות. במאלי, אשר אליה נכנסו במהלך השנה האחרונה כוחות צרפתיים כדי לסייע לצבאות האיחוד האפריקאי במטרה לבלום את השתלטות גורמי הג'יהאד העולמי על המדינה, בוצעו השנה 15 פיגועי התאבדות, ברובם על ידי הארגון MOJWA (Movement for Oneness and Jihad in West Africa). בניגריה, בה דומיננטי הארגון בוקו חראם, בוצעו 3 פיגועים, ירידה משמעותית ממספר פיגועי ההתאבדות שבוצעו במדינה זו אשתקד (21).

לסיכום, ניתן לומר, כי הגידול במספר פיגועי ההתאבדות בעולם ב-2013 נבע מחוסר היציבות במדינות המזרח התיכון ובעיקר מההסלמה במלחמות האזרחים בעיראק ובסוריה, כאשר האחרון הפך מעימות מקומי לעימות אזורי. לאור חוסר היציבות הפוליטית הגובר במדינות המזרח התיכון, נראה, כי טרור המתאבדים צפוי להימשך, ואף להסלים משום היותו אמצעי יעיל העומד לרשות הצדדים הניצים. עבור ישראל יש בהסלמה זו ובמיוחד הגברת טרור המתאבדים משום קריאת אזהרה להגברת הערנות הביטחונית, מחשש, כי חלק מהגורמים המעורבים בסכסוכים המתנהלים לאורך גבולותיה, ינסה לייצאו לשטחה. הדבר אף עלול לעודד גורמי אופוזיציה פלסטינים לנסות ולהפעיל מחדש את דפוס הפעולה הקטלני הזה נגד אזרחי וחיילי ישראל.

ⁱⁱ ישנם דיווחים בתקשורת על מספרים גבוהים יותר של מתאבדים בכלל ובסוריה בפרט אך ללא תאור מפורט של מיקומם ושל היקף הנפגעים. שעל כן הכללנו בדוח זה רק פיגועים שניתן היה לאמת את פרטיהם.

ברצוננו להודות לאריאל לוין, מתמחה בתכנית למחקר טרור ולוחמה בעצימות נמוכה, השותף לאיסוף הנתונים על טרור המתאבדים העולמי, על תרומתו לפרסום נייר זה.